

УДК 930:316.75(:497.6)"199/..."(049.2)
323.1::28(497.6)"199/..."(049.2)
930:001.98(497.6)"199/..."(049.2)
930 Васић Д.(049.2)

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2020.3.sto.209-225>

Научна критика и полемика

Примљена: 10. 10. 2020.

Прихваћена: 15. 10. 2020.

Дубравка СТОЈАНОВИЋ

Филозофски факултет, Универзитет у Београду
dubravkasto@gmail.com

Скинути капе и ћутати.

Поводом текста „Историја и национални идентитет у сарајевској магли: Примјери политизације и митологизације бошњачког историјског наратива“ Драгише Васића

АПСТРАКТ: У чланку се води полемика с текстом Драгише Васића објављеном у претходном броју *Токова историје*. Анализира се методологија коју Васић користи, извори на којима је засновао своје тезе, аргументација која се користи, литература на коју се аутор позива. Посебна пажња је поклоњења завршном делу његовог текста, који је оцењен као политички памфлет недостојан научног часописа.

Кључне речи: култура сећања, национални идентитет, Босна и Херцеговина, историографија, конструктивистичка теорија

У *Токovima историје* бр. 2 за 2020. годину објављен је текст Драгише Васића „Историја и национални идентитет у сарајевској магли: примјери политизације и митологизације бошњачког историјског наратива“. На састанку Редакције часописа (чија сам чланица) било је договорено да се рад врати аутору на дораду. Међутим, рад је објављен са минималним, углавном језичким изменама, пошто је добио две позитивне рецензије. Будући да рад није доживео озбиљну прераду каква је сугерисана, а у њему се налази читав низ увреда упућених на рачун проф. др Хусније Камберовића са Филозофског факултета у Сарајеву и једног броја историчара из Србије, одлу-

чила сам се на ову реакцију, која је покушај извињења свима који су због објављивања овог рада доживели непријатности.

Желим да одмах на почетку снажно подржим и поздравим Васићев конструктивистички теоријски приступ теми. Иако, нажалост, осим предавања Ернеста Ренана „Шта је нација“ и Хобзбаумове књиге о нацијама и национализмима аутор не цитира ни страну ни домаћу литературу о темама о којима пише, он та теоријско-методолошка полазишта успешно примењује у својој анализи. С пуним правом Васић полази од тога да се „бошњачки идентитет ствара“, што и јесте кључна и доследна примена конструктивистичких теорија које полазе од тога да се сваки идентитет стално креира, мења, да су идентитети вишеструки, дифузни, увек динамични и исторични. Васић је узео добре примере, показао како функционише историјски ревизионизам, указао на основне методе манипулације и злоупотребе прошлости.

Међутим, у раду постоји дубинска теоријска и методолошка контрадикција. Већ у уводном делу чланка, на месту иначе одређеном за теоријско позиционирање аутора, налази се констатација да је „политизација присутна у историјским наративима нација и држава **неочврслог** (нагласила Д. С.) идентитета“. Тиме аутор обара сопствену анализу, оспорава теоријску позицију коју је изабрао када проучава бошњачки идентитет, чиме је у потпуности девалвирао читав свој рад. Наиме, конструктивистичка теорија идентитета, коју Васић примењује када анализира бошњачку нацију, не познаје „неочврсле“ и „очврсле“ идентитете, већ се они сви третирају једнако, управо као промењиви, као процеси, а не као статичне формације. О „очврслим“ или примордијалним нацијама говори друга теорија о националном идентитету, позната као примордијалистичка или есенцијалистичка. Стиче се утисак да Васић бира коју ће теорију применити на коју нацију, односно да неким нацијама приступа из конструктивистичке, а дугима из есенцијалистичке перспективе, што је у једном научном раду методолошки неприхватљиво. Овом приликом не желим да се одређујем према овим теоријама о нацији, али је нужно да се нагласи да је недопустиво да се у једном раду с научном амбицијом „према нацији бира теорија“, односно да се из теоријског корпуса захвата по потреби, не би ли се теорија прилагодила раније постављеној тези.

Други проблем јесте жанр Васићевог текста. Он се појавио у рубрици истраживачких радова, иако би по својој суштини пре могао бити класификован као преглед босанско-херцеговачке истори-

ографије. Као такав, овај рад би могао бити користан посебно сасвим младим историчарима који недовољно прате историографију и нису довољно упућени у то шта се догађа у региону, па би могао да им помогне у стицању тих првих сазнања. Зато би било примереније да је објављен у научно-популарном часопису који даје синтетичке прегледе, више као основне информације него као стручне анализе, јер верујем да професионални историчари прате дебате у суседним историографијама, макар оним писаним на заједничком језику, уколико већ постоје препреке за праћење литературе на страним језицима.

Зашто мислим да би овај текст требало да иде у рубрику Информације? Због тога што се највећи део текста своди на препричавање одавно познатих дебата које се воде у босанско-херцеговачкој историографији, што чланку даје информативни карактер (додуше и тај информативни је упитан, јер су наведене дебате и цитирани радови веома познати). Другим речима, у чланку се налази веома мали број историјских извора на којима би требало да се заснива ново и оригинално истраживање. У напоменама налазимо ове изворе и примере: случај „открића“ Троје у БИХ из 1985, приказање Госпе на Међугорју 1981, промена имена једног броја школа и улица, босанске пирамиде (2005), књиге и чланци Мустафе и Енвера Имамовића, два уџбеника и једна збирка наставних материјала. Верујем да ћете се сложити да се ради о веома познатим, до сада већ у литератури толико пута обрађеним примерима. Али, још је важније да се ради о потпуно недовољној изворној основи за нешто што би требало да буде оригинални истраживачки чланак. Текст је због тога у потпуности ослоњен на већ објављене радове и новинске написе о тим темама, због чега и мислим да спада у информације и то у многим случајевима веома застареле.

Ако сада по страни оставимо питање жанра, упадљиво је да аутор не види закључак на који упућује његово сопствено излагање. Односно, у разобличавању ревизионистичких и аутохтонистичких теза у параисториографским радовима које наводи, Васић се и у аргументацији скоро у потпуности ослања на босанско-херцеговачку критичку историографију. Он преузима анализе и критике поменутих малигних појава из раније објављених дела и јавних иступа историчара који пружају снажан отпор злоупотребама прошлости у БИХ. Ако анализирамо напомене, видећемо да Васић прихвата критичке анализе и закључке које су професионални историчари објавили у научним чланцима и зборницима, новинама, мастер-радовима,

па чак и петицијама којима су одлучно одбацили параисториографију. Дакле, сам аутор читаоцима приказује побуну струке против измишљања пирамида и сличних „открића“, као што и закључује да су паранаучни радови Османагића „готово једногласно одбачени у академској заједници“.¹ Једино што објективан читалац може из Васићевог текста да закључи јесте да је босанско-херцеговачка историографска сцена врло жива, богата, отворена за сталну и жестоку дебату. Јасно се из наведених примера види да постоји један број историчара који се готово на дневном нивоу супротстављају злоупотребама историјске науке, како у својим академским радовима тако и својим изјавама у јавности. Видимо из текста да су у дебату укључени и страни историчари, да су написани утицајни радови на великим светским универзитетима у којима се анализирају девијантне појаве у босанско-херцеговачкој параисториографији. Зато закључак Васићевог рада никако не може бити да је „пала магла“, да је „рад на националном памћењу“ босанских параисторичара угушио научност, већ управо супротно! Из самог рада се јасно види да су квазинаучне теорије покренуле научни одговор који импонује. Али, Васић не види оно у шта гледа.

Кад смо још код историографије, треба рећи да збуњује и чињеница да аутор наведене историчаре класификује у нешто што он назива „бошњачком историографијом“. Сигурна сам да Васић не мисли да историографија, као ни било која друга наука, може бити етнички одређена. Посебно не могу ни да помислим да верује да би историографија у тако замишљеном етничком балону могла бити монолитна и хомогена. Верујем да тако не мисли и да историографију не види на такав, тоталитаризирајући начин. У то сам сигурна пре свега зато што његов сопствени текст у потпуности побија могућност таквог резонувања и доказује да некаква монолитна бошњачка историографија не постоји. Наиме, дајући преглед дебате међу историчарима Васић управо показује како „етничке“, „хомогене“, „монолитне“ историографије нема, како је она увек плурална, како увек постоји мноштво струја и подела – јер на свим странама у тим жестоким конфронтацијама учествују историчари које он сврстава у бошњачку нацију. Тиме најбоље доказује да, иако можда наведе-

1 Драгиша Васић, „Историја и национални идентитет у сарајевској магли: примјери политизације и митологизације бошњачког историјског наратива“, *Токови историје* 2/2020, 218.

ни историчари и припадају истој нацији, то никако не значи да припадају и истој историографској школи, вредностима, начелима итд.

Уз то, у свом прегледу ових дебата он се позива и на радове научника различитог етничког порекла, уколико већ прихватамо дискурс аутора. Тако се као историчари који се супротстављају махинацијама са прошлешћу помињу и цитирају радови Хусније Камбериновића, Тарика Хаверића, Енвера Реџића, Амира Дурановића, Дубравка Ловреновића, Ненада Величковића, Зорана Милутиновића... Тиме сам Васић руши суштинску тезу свог текста, ону о постојању бошњачке историографије као монолитне и хомогене, читаве упрегнуте у само један, политички циљ.

Текст Драгише Васића заслужује још једну похвалу због тога што се одлучио да у раду примени методологије окупљене под заједничким именом култура сећања. Аутор је направио добар избор „агента“, носилаца сећања. Јер заиста, имена улица, школа, као и историографија или уџбеници историје представљају нека од кључних „места сећања“. Да подсетим – аутор у тексту анализира готово скардне примере политике сећања у БИХ, приказује сву бруталност злоупотреба прошлости, необуздано прилагођавање прошлости политичким потребама садашњости који се могу видети у наведеним примерима. Међутим, ни овде не наводи готово ниједну књигу из пребогате стране литературе о култури сећања.² Нема помена чак ни веома богате литературе преведене на српски језик³ која би читаоцу помогла да се додатно обавести о теоријским поставкама које Васић примењује, да би било јасно на који се од правца у тој вели-

2 Минимум би био: Paul Connerton, *How societies remember*, (London, 1989); Maurice Halbwach, *On Collective Memory*, (Chicago-London, 1992); *Commemoration: The Politics of National Identity*, ed. John R. Gillis, (New York, 1994); *Balkan Identities; Nation and Memory*, ed. Maria Todorova, (London, 2002); *Contested Past. The Politics of Memory*, eds Katherine Hodgkin, Susannah Redstone, (London, 2003); Paul Ricoeur, *Memory, History, Forgetting*, (Chicago, 2004); *The Politics of Memory in Postwar Europe*, eds Richard Ned Lebow et al., (London, 2006); *A European History? Contested Histories and Politics of Remembrance*, eds Malgorzata Pakier, Bo Strath, (New York, 2010); *Disputed Memory. Emotions and Memory Politics in Central, Eastern and South-Eastern Europe*, eds Tea Sindbæk Andersen, Barbara Törnquist-Plewa, (Berlin, 2016).

3 Минимум литературе би био: Antoni D. Smit, *Nacionalni identitet*, (Beograd, 1998); Alaida Asman, *Duga senka prošlosti – kultura sećanja i politika povesti*, (Beograd, 2011); *Izmišljanje tradicije*, ur. Erik Hobsbaum, Terens Rejndžer, (Beograd, 2011); Alaida Asman, *Oblici zaobrava*, (Beograd, 2018); Jan Asman, *Kultura pamećnja*, (Beograd, 2011).

кој светској дебати највише ослања. А нема ни књига аутора који се тим темама баве у државама насталим на тлу Југославије.⁴

Навођење литературе је нужно јер је то обавезни део академског рада, али и због тога што без потребног контекста селективним избором примера добијамо нетачну, искривљену слику. Лишени шире слике која говори макар о сличним случајевима злоупотреба прошлости у државама насталим након распада Југославије, затим у другим државама Источне Европе после 1989. (аутор помиње пример Украјине и Македоније, али то ни из далека није довољно), па онда и глобално, стичемо погрешан утисак да се ради о некаквом јединственом, бошњачком проблему. Тачно је да се аутор оградио и написао да је рад нужно селективан, јер би приказивање других случајева захтевало велико истраживање. Наравно да нико и не очекује од аутора да то све истражи и прикаже у једном чланку, али томе управо служи допунска литература!

Јер, ако аутор већ жели да се бави политиком сећања, неопходно је рећи да се ради о једној од доминантних тема светске и домаће историографије, да су на тим темама заједнички радили тимови историчара, да су појаве историјског ревизионизма, посебно на примерима Другог светског рата, детаљно проучене. То се посебно односи на случајеве држава насталих распадом Југославије, где су, наравно, посебно занимљиви случајеви српског и хрватског реви-

4 Минимум литературе би био: Todor Kuljić, *Kultura sećanja – teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti*, (Beograd, 2006); *Istorija i sećanje. Studije istorijske svesti*, ur. Olga Manojlović Pintar, (Beograd, 2006); Marija Todorova, *Dizanje prošlosti u vazduh. Ogledi o Balkanu i Istočnoj Evropi*, (Beograd, 2010); Todor Kuljić, *Prevladavanje prošlosti, Uzroci i pravci promene slike istorije krajem XX veka*, (Beograd, 2002); Miroslav Jovanović, Radivoj Radić, *Kriza istorije. Srpska historiografija i društveni izazovi kraja 20. i početka 21. veka*, (Beograd, 2009); Snježana Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945–1960). Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti, historiografija*, (Zagreb, 2012); Tea Sindbek, *Usable History? Representations of Yugoslavia's difficult past – from 1945 to 2002*, (Aarhus, 2012); Srđan Milošević, *Istorija pred sudom. Interpretacija prošlosti i pravni aspekti u rehabilitaciji kneza Pavla Karađorđevića*, (Beograd, 2013); Hajke Karge, *Sećanje u kamenu – okamenjeno sećanje?*, (Beograd, 2014); Ivan Čolović, *Smrt na Kosovu polju*, (Beograd, 2016); Olga Manojlović Pintar, *Arheologija sećanja: Spomenici i identiteti u Srbiji 1918–1989*, (Beograd, 2014); Stevo Đurašković, *The Politics of History in Croatia and Slovakia in the 1990s*, (Zagreb, 2016); Todor Kuljić, *Post Yugoslav Memory culture. Fascism, Socialism and Revisionism in the new memory of West Balkan*, (Beau Bassin, 2017); Željko Krušelj, *Zarobljenici paralelnih povijesti. Hrvatsko-srpska historiografska fronta na prijelazu stoljeća*, (Zagreb, 2018).

зионизма, који су детаљно проучавани последњих деценија.⁵ На тим анализама заиста су радили тимови стручњака, књиге су написане, пројекти остварени, одржане конференције... Ако се ништа од тога не каже, онда долазимо до тога да је све то открио тек Драгиша Васић. Уз то, када би колега користио литературу, онда би слика коју даје у свом тексту била не само далеко богатија већ и сасвим другачија. Онда би се видело да су на пример ревизије Другог светског рата у Србији и Хрватској почеле већ 80-их година, да су замена места четника и партизана у историографији у Србији и величање Блајбурга у историографији у Хрватској постали ноторне чињенице и да је то све изазвало жестоке расправе међу историчарима. Пошто се у раду ништа од свега тога не помиње нужно се слабије обавештеном читаоцу намеће закључак да су ове појаве некаква у свету јединствена карактеристика процеса изградње бошњачког идентитета. Због тога ћу у даљем тексту дати неколико примера који показују како недостатак литературе и студија других случајева доводи до тенденциозних закључака.

Узмимо за пример промену имена улица у Сарајеву. Аутор у овом чланку, нажалост, анализира примере само две, уз то веома познате промене,⁶ иако би било заиста важно да је направљена укупна, квантитативна и квалитативна анализа те појаве да бисмо знали колико је улица променило име, који су мотиви, колико је та појава раширена. Промена имена улица јесте веома значајна тема, али ако се њом већ бавите, онда је минимум научне обавезе да се наведу радови који говоре о тој теми бар у суседним државама, као што су то рецимо књиге Дуње Рихтман Аугуштин о промени имена улица у Загребу,⁷ Олге Манојловић-Пинтар⁸ и Срђана Радовића о истим процесима у Београду⁹ (да подсетим да је у Београду после 2000. године око 900 улица променило име). Али, да не идемо изван БИХ. Било би бар неопходно да је Васић у свом раду користио изванредан рад

5 Да наведем само компаративне зборнике: *Kultura sjećanja (1918; 1941; 1945; 1991). Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*, ur. Tomislav Cipek, Olivera Milosavljević, Sulejman Bosto, (Zagreb, 2008, 2009, 2010, 2011) i *Revizija prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije. Zbornik radova*, ur. Vera Katz, (Sarajevo, 2007).

6 Узгред се помиње још неколико, како каже „улица и(ли) школа“, али није прецизирано да ли улица или школа, колико их је, ког су карактера те промене.

7 Dunja Rihtman-Auguštin, *Ulice moga grada. Antropologija domaćeg terena*, (Beograd, 2000).

8 Olga Manojlović Pintar, *Arheologija sećanja. Spomenici i identiteti u Srbiji 1918–1989*, (Beograd, 2014).

9 Srđan Radović, *Grad kao tekst*, (Beograd, 2013).

Срђана Шушњице¹⁰ у коме је изведена анализа промена назива улица у Бања Луци. У том раду се и квантитативном анализом показује да је у том граду промењено 244 имена од укупно 467 улица. Тај феномен Шушњица дубински анализира и закључује да се мотиви за промене могу наћи на три нивоа – непожељне енторелигијске и националне идентификације, непожељне идеолошке идентификације и непожељне географије. Када би се једна озбиљна анализа промена имена улица у Сарајеву (а не само навођење ова два већ позната примера) на научан начин упоредила с резултатима ових радова, посебно Шушњичиним, онда бисмо добили стварно научно важну слику о томе у којим правцима се крећу злоупотребе прошлости у различитим градовима, да ли су мотиви исти или различити, да ли се ради о истој или различитој матрици. Читајући само рад колеге Васића, и то без неопходних напомена и литературе, добијамо сасвим једнострану, самим тим искривљену слику која нема научну тежину.

Може се навести још примера који сведоче о томе да некоришћење литературе наводи на потпуно погрешне закључке. Ево још једног. На почетку чланка, претпостављам као своју полазишну тачку, Васић истиче: „Као што су историјски наративи у поменутиим републикама бившег Совјетског Савеза, у сврху јачања националног идентитета и државног суверенитета, увелико обиљежени русофобијом, на постјугословенском простору, из сличних разлога уочљива карактеристика историјских наратива Хрвата, Бошњака, Црногораца и Албанаца је србофобија“.¹¹ Да је Васић користио веома опсежну теоријску литературу о ономе што се назива слика другог, знао би да сваки процес изградње националног идентитета почива на негативној слици „другог“, да је „непријатељ“ неопходан да би се слика о себи градила као супротност, да нема самоидентификације и саморазумевања без формирања слике другог као супротности.¹² Да је Васић узео у обзир те радове, онда би анализе слике другог као непријатеља могао да постави у шири контекст, да уочи на пример исту ту појаву и у конструкцији српског идентитета (о чему је много писано), извуче теоријски одржив и за БИХ важан закључак о улози слике другог код свих народа који живе у тој држави.

10 Srđan Šušnjica, *Pop-mitološko označavanje naših ulica – studija slučaja Banja Luka, Bosna i Hercegovina*, (Ljubljana, 2015).

11 Васић, „Историја и национални идентитет у сарајевској магли“, 211.

12 Класична књига о овој теми је: Svetan Todorov, *Mi i drugi. Francuska misao o ljudskoj raznolikosti*, (Beograd, 1994).

Или још један пример: читаво потпоглавље Васићевог рада посвећено је феномену самовиктимизације у делу босанскохерцеговачке историографије, па му је и наслов „Хисторија или викимологија?“ Ту се наводе различити примери истицања бошњачких жртава као највећих, сопствених страдања као неупоредивих са свим другима. Дакле, опет смо на истом – да је користио литературу, аутор би имао мноштво истих примера и, још важније, знао би да је самовиктимизација кључни механизам за конструисање националног идентитета, да је жртва та која далеко лакше хомогенизује нацију него слика хероја који су недостижни, па самим тим неповољни за идентификацију обичних људи, да жртва изазива емпатију, збија нацију, делује центрифугално на процесе повезивања група, укључујући и нацију.¹³ О томе постоји веома опширна литература, чије би коришћење показало да у бошњачком случају нема ничег посебног и необичног, да је он сасвим уклопљен у друге примере самовиктимизације и, посебно, да је веома близак српском и хрватском дискурсу жртве. Као и у случају имена улица, тек би такав контекст могао да помогне Васићу у проналажењу сложенијих закључака.

Али проблем није само у веома танком научном апарату и недовољној литератури. Овде постоји и један суштински проблем. Јер, да је бар у напоменама аутор навео иначе у историографији веома познате компаративне примере, онда би се показало да није само бошњачки идентитет у магли, па би се и на емпиријском нивоу, а не само на теоријском, срушила читава поставка овог рада. Јер очигледно је из селективне и етноцентричне методологије да је основна поставка овог рада и његов нескривени циљ да се докаже да само Бошњаци злоупотребљавају историју ради остварења политичких циљева. Када литературе нема, када се компаративни примери прећуте, када се направи селекција која одговара претходно постављеној тези, када се шири контексти прескоче, онда се може доћи до било каквог закључка, све се може рећи и ништа доказати, а историографија постаје произвољна и престаје бити наука. У овом раду она је злоупотребљена истом методологијом коју примењују ревизионистички, политички

13 Минимум би био позвати се на: *Vaincus! Histoire de defaites*, eds Nererd, Defrance, Horel, (Paris, 2016); Maria Bucur, *Heroes and victims. Remebering War in Twentieth Century Romania*, (Indianapolis, 2010); Reinhart Koselleck, *Zur politshen ikonologie de gewaltsamend Todes, Ein deutsch-francosischer Vergleich*, (Basel, 1998); Georg Mosse, *Fallen Soldiers, Reshaping the Memory of the World Wars*, (Oxford – New York, 1990); David Bruce Macdonald, *Balkan Holocausts? Serbian and Croatian Victim Centred Propaganda and the War in Yugoslavia*, (Manchester, 2002).

тенденциозни, параисториографски радови који су, с правом, предмет Васићевих критика. Зато бих као једини тачан закључак из овог рада могла да извучем следећи: „историчари вођени националним осјећањима и интересима неријетко напусте постулате науке потчињавајући је политици и идеологији“.¹⁴

Тако долазимо и до завршног дела текста Драгише Васића, под насловом „Фестивал ‘историје/повијести’ и политике“. У том делу рада Васић се обрачунава са једним од највећих историографских празника у региону, *History festom*. Ради се о фестивалу који од 2017. године организује професор Хуснија Камберовић са Филозофског факултета у Сарајеву, на коме се окупља око стотину најпознатијих историчара из свих држава насталих распадом Југославије, као и готово сви историчари који се у Европи баве овим просторима. Поред целодневног и вишедневног пребогатог програма препуног предавања, промоција књига, изложби, дискусија и округлих столова, на *History festu* постоји и драгоцену радионицу докторских студената који пред професорима излажу концепте својих радова. Тема последњег фестивала, одржаног у Сарајеву, Бања Луци, Коњицу и Мостару у мају 2019, била је тридесета годишњица 1989, једне од година прекретница југословенске, европске и светске историје, а о томе су говорили историчари специјализовани и за европски Исток и за европски Запад а, наравно, пре свега за догађаје који су потресали Југославију.

Ако смо до овог завршног дела могли да се питамо да ли је Васићев рад историографија или политика, да ли је неспособност да се из обрађене грађе извуче закључак последица политичког слила или непознавања литературе, сада нам сам аутор не оставља више ниједну дилему. Јер, у овом завршном поглављу нема више баш ничег од историографије, аутор прелази на чисту политику и то на њену изразито вулгарану, таблоидну димензију. Он чак заборавља и како гласи наслов његовог сопственог рада, потпуно напушта тему „бошњачког идентитета“ и бошњачке историографије, па прелази на отворени обрачун са делом¹⁵ историчара из Србије који су 2019. учествовали на *History festu*. Свесно је напустио сопствену тему да би погодио жељени циљ. Јер, кад стигнемо до краја схватамо да је циљ читавог текста био да се аутор представи као политички ис-

14 Васић, „Историја и национални идентитет у сарајевској магли“, 211.

15 Кажем делом јер је на *History festu* учествовало далеко више историчара из Србије, али је Васић и овде селективан и бира она имена чија ће осуда њему донети политичке поене.

праван и правоверан, да демонстрира своју будност и ревност у денунцирању како се то некада говорило, „политички неподобних колега“. Зато више нема дилеме којег је жанра овај текст – он је нека врста дојаве политички сумњивих историчара „централи у Београду“ или „коме-већ-треба“ и, уз то, удворичко подилажење властима. Јер се у тексту чак, као успут, штити и брани Милорад Додик! У научном часопису?

Сасвим је сигурно да ја у научном часопису нећу улазити у политичко благо које је Васић размазао по завршном делу текста. Због дигнитета часописа остаћу у домену методолошке анализе, јер је то најбољи начин да се дође до суштине. Полазим зато од тога да управо овај последњи део текста Драгише Васића осветљава и цео његов чланак. И то не само зато што су овде потпуно одбачене рукавице, што је у ринг против колега ушао политичким директом, него зато што овде аутор потпуно напушта историографију као параван.

Примењена је у основи иста „методологија“ као и у остатку текста – нема контекста, нема библиографије, нема проблематизације, нема довољно информација, нема ни минимума анализе. Да је аутор бар навео о чему су све прокажени историчари говорили на *History festu*, која су предавања одржали, које теме отворили кад већ не помиње њихове радове и књиге, па да се бар формално задржи оквир историографске расправе. Не, нема ничег од тога, тако да читалац и не зна зашто је Васић толико љут и о чему је овде уопште реч. Остала је само злонамерна селекција података, много нетачних информација, паушалне и ни на чему утемељене оцене, искривљене слике и зловни закључци. Дакле, демонстрирана је логика параноидне самоизолације која краси читав овај чланак – „нећемо ништа да знамо, ништа да прочитамо, ништа да чујемо, ни са чим да се упоредимо, ниједно другачије мишљење да пустимо. Остаћемо затворени у својој строго контролисаној причи и викаћемо сами себи да смо само ми у праву“. Само је таквом „методологијом“ један од најважнијих историчарских догађаја у региону могао да се дискредитује и то жаргоном најбруталније пропаганде сличне оној из 90-их година, као „примитивна антисрпска политичка провокација“.¹⁶

Овај текст сам написала само да бих се, на крају мандата ове редакције, јавно у своје име извинила колегиници др Латинки Перовић због још једне искључиво политичке увреде коју је доживела. Навикла је она на готово свакодневна политичка шибања, али верујем

16 Васић, „Историја и национални идентитет у сарајевској магли“, 227.

да није очекивала да то може да се деси и на страницама *Токова историје*, часописа који је она обновила, дала му форму и нови облик као његова вишегодишња уредница. Морам јавно да се извиним професору Филозофског факултета у Сарајеву Хуснији Камберовићу због потпуно извитопереног и лажног представљања *History festa* читаоцима *Токова историје*. Професор Камберовић је један од најдрагоценијих историчара у државама насталим на тлу бивше Југославије, он неуморно ради на заједничким, компаративним и критичким пројектима који окупљају све који научно приступају овој струци. Извињавам се јавно др Миливоју Бешлину који је у овом политичком памфлету најбруталније нападнут и то искључиво кроз обрачун Драгише Васића с Бешлиновим јавним наступима и политичким уверењима, јер вишепартијски систем, плуралност и слобода мисли очигледно нису вредности које Васић прихвата. Треба да кажем да је и мене Васић сврстао међу „непоћудне“, што ми чини част и на чему се захваљујем, али то не умањује мој осећај одговорности и непријатности према извређаним колегама. Извињавам им се свима због тога што сам као чланица Радакције пропустила да проверим да ли су у рад унете тражене измене. Извињавам се и свим читаоцима *Токова* због неприкладног стила, језика и тона овог простачког обрачуна Драгише Васића са историчарима, потпуно непримереног за научни часопис. Овај део рада спада у најсрамније странце *Токова историје*.

На крају, посебно морам да нагласим да се највише стидим онога чиме се Васић највише поноси. Ради се о писму које је део наставника са Студијског програма историје Филозофског факултета у Бања Луци упутио на различите адресе поводом гостовања *History festa* у том граду, због чега је бањалучко Народно позориште отказало одавно договорен програм фестивала,¹⁷ па је он одржан у хотелу. У последњем делу текста, ваљда уместо закључка, Васић се хвали учешћем бањалучких професора у тој забрани. Увек су ми били тужни сви они који су говорили да су због егзистенцијалних питања у тоталитарном режиму морали да денунцирају колеге и забрањују јавни говор. Они који то раде сами од себе, кад то од њих нико ни не тражи, о себи су све сами рекли. Остаје само да поскидамо капе и да ћутимо.

Резиме

17 Програм је отказан у последњем тренутку и то са званичним образложењем да је у Позоришту пукла цев.

У чланку се анализира начин на који је Драгиша Васић у свом тексту „Историја и национални идентитет у сарајевској магли: примјери политизације и митологизације бошњачког историјског наратива“ проучавао изградњу бошњачког идентитета преко злоупотреба прошлости. Полази се од теоријске контрадикције, јер Васић бошњачком идентитету прилази из конструктивистичке теорије и од тога да се тај идентитет ствара, мења и прилагођава и да за то користи старију и новију историју. Истовремено се у тексту помињу и неке нације које имају „очврсле“ идентитете чиме се примењује потпуно супротна, примордијалистичка теорија која полази од тога да идентитети могу да очврсну, односно да процес њиховог формирања може да се оконча. Због тога је изражена брига да се теорије у овом тексту бирају по политичким критеријумима. Затим се анализира жанр овог текста и утврђује се да се ради о једном прегледу босанскохерцеговачке историографије и да се у њему не налазе нова истраживања. Уз то се у раду за критику параисториографских појава користе радови критичких босанских историчара, чиме се показало не само да је та историографија оштро одговорила на покушаје злоупотреба већ и да она није етнички подељена. Јасно се види да подела иде линијом између научне и ненаучне историографије. Приказано је и да је Васићев рад рађен селективно, да се бошњачки примери приказују као јединствени, да пошто нема компаративних примера, долазимо до нетачног закључка да таквих појава другде нема. Основна замерка је да аутор не користи веома обимну страну и домаћу литературу, па да због тога етноцентрично приказује проблеме. Посебан део овог рада посвећен је последњем делу Васићевог рада, који представља политички памфлет и нападе на низ историчара из Србије и проф. Хуснију Кмаберовића, организатора *History festa*. Васић је посебно похвалио писмо бањалучких историчара којим је забрањено гостовање овог фестивала у Бања Луци, што је у овом полемичком тексту означено као срамни тренутак.

Literature

- *A European Memory? Contested Histories and Politics of Remembrance*, eds Malgorzata Pakier, Bo Strath. New York: Berghahn Books, 2010.
- Asman, Alaida. *Duga senka prošlosti – kultura sećanja i politka povesti*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2011.
- Asman, Alaida. *Oblici zaborava*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2018.
- Asman, Jan. *Kultura pamećnja*. Beograd: Prosveta, 2011.

- *Balkan Identities. Nation and Memory*, ed. Maria Todorova. London: Hurst & Co, 2004.
- Bucur, Maria. *Heroes and victims. Remembering War in Twentieth Century Romania*. Bloomington: Indiana University Press, 2009.
- *Commemoration: The Politics of National Identity*, ed. John R. Gillis. New York: Princeton University Press, 1994.
- Connerton, Paul. *How societies remember*. London: Cambridge University Press, 1989.
- *Contested Past. The Politics of Memory*, eds Katherine Hodgkin, Susannah Redstone. London: Routledge, 2003.
- Čolović, Ivan, *Smrt na Kosovu polju*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2016.
- Đurašković, Stevo. *The Politics of History in Croatia and Slovakia in the 1990s*. Zagreb: Srednja Europa, 2016.
- *Disputed Memory. Emotions and Memory Politics in Central, Eastern and South-Eastern Europe*, eds Tea Sindbæk Andersen, Barbara Törnquist-Plewa. Berlin: Media and Cultural Memory, 2016.
- Halbwach, Maurice. *On Collective Memory*. Chicago–London: University of Chicago Press, 1992.
- *Istorija i sećanje. Studije istorijske svesti*, ur. Olga Manojlović Pintar. Beograd: INIS, 2006.
- *Izmišljanje tradicije*, ur. Erik Hobsbaum, Terens Rejndžer. Beograd: Biblioteka XX vek, 2011.
- Jovanović, Miroslav, Radivoj Radić. *Kriza istorije. Srpska historiografija i društveni izazovi kraja 20. i početka 21. veka*. Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, 2009.
- Karge, Hajke. *Sećanje u kamenu – okamenjeno sećanje?* Beograd: Biblioteka XX vek, 2014.
- Koren, Snježana. *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945–1960). Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti, historiografija*. Zagreb: Srednja Europa, 2012.
- Koselleck, Reinhart. *Zur politischen Ikonologie des gewaltsamen Todes: ein deutsch-französischer Vergleich*. Basel: Schwabe, 1998.
- Kuljić, Todor. *Kultura sećanja – teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti*. Beograd: Čigoja, 2006.
- Kuljić, Todor. *Prevladavanje prošlosti. Uzroci i pravci promene slike istorije krajem XX veka*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava, 2002.
- Kuljić, Todor. *Post Yugoslav Memory culture. Fascism, Socialism and Revisionism in the new memory of West Balkan*. Beau Bassin: Lambert Academic Publishing, 2017.
- Krušelj, Željko. *Zarobljenici paralelnih povijesti. Hrvatsko-srpska historiografska fronta na prijelazu stoljeća*. Zagreb: Srednja Europa, 2018.

- Macdonald, David Bruce. *Balkan Holocausts? Serbian and Croatian Victim Centred Propaganda and the War in Yugoslavia*. Manchester: Manchester University Press, 2002.
- Manojlović Pintar, Olga. *Arheologija sećanja: Spomenici i identiteti u Srbiji 1918–1989*. Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, 2014.
- Milošević, Srđan. *Istorija pred sudom. Interpretacija prošlosti i pravni aspekti u rehabilitaciji kneza Pavla Karađorđevića*. Beograd: Fabrika knjiga, 2013.
- Mosse, Georg. *Fallen Soldiers, Reshaping the Memory of the World Wars*. Oxford – New York: Oxford University Press, 1990.
- Paul Ricoeur. *Memory, History, Forgetting*. Chicago: University of Chicago Press, 2004.
- Radović, Srđan. *Grad kao tekst*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2013.
- *Revizija prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije. Zbornik radova*, ur. Vera Katz. Sarajevo: Institut za istoriju, 2007.
- Rihtman-Auguštin, Dunja. *Ulice moga grada. Antropologija domaćeg terena*. Beograd, 2000.
- Smit, Antoni D. *Nacionalni identitet*. Beograd: Biblioteka XX vek, 1998.
- *The Politics of Memory in Postwar Europe*, eds Richard Ned Lebow, Wulf Kansteiner, Claudio Fogu. London: Duke University Press, 2006.
- Šušnjica, Srđan. *Pop-mitološko označavanje naših ulica – studija slučaja Banja Luka, Bosna i Hercegovina*. Ljubljana, 2015.
- Tea Sindbek. *Usable History? Representations of Yugoslavia's difficult past – from 1945 to 2002*. Aarhus: Aarhus University Press, 2012.
- Todorov, Cvetan. *Mi i drugi. Francuska misao o ljudskoj raznolikosti*. Beograd, 1994.
- Todorova, Marija. *Dizanje prošlosti u vazduh. Ogledi o Balkanu i Istočnoj Evropi*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2010.
- *Vaincus! Histoire de défaites*, dir. Corine Defrance, Catherine Horel, François-Xavier Nérard. Paris: Nouveau Monde, 2016.
- Vasić, Dragiša. „Istorija i nacionalni identitet u sarajevskoj magli – primjeri politizacije i mitologizacije bošnjačkog istorijskog narativa“. *Tokovi istorije* 2/2020, 209–232. (cyrillic) doi: 10.31212/tokovi.2020.2.vas.209-232

Summary

Dubravka Stojanović

Hats Off and a Minute of Silence. Response to Text by Dragiša Vasić: “Istorija i nacionalni identitet u sarajevskoj magli – primjeri politizacije i mitologizacije bošnjačkog istorijskog narativa”

ABSTRACT: The article is a polemic with the text by Dragiša Vasić entitled “History and Ethnic Identity in Sarajevo Fog: Examples of Politicizing and Mythologizing the Bosniak Historical Narrative,” published in the previous issue of *Tokovi istorije*. It analyzes the methodology used by Vasić, the sources on which he based his thesis, his argumentation, and his references. Special attention is given to the final part of Vasić’s text, which was assessed as a political pamphlet unworthy of a scientific journal.

KEY WORDS: Culture of Memory, National Identity, Bosnia-Herzegovina, Historiography, Constructivist Theory

This article is a polemic with the text written by Dragiša Vasić entitled “History and Ethnic Identity in Sarajevo Fog: Examples of Politicizing and Mythologizing the Bosniak Historical Narrative,” published in the previous issue of *Tokovi istorije*. The article emphasizes a theoretical contradiction, since Vasić analyzed the Bosniak identity from the viewpoint of the constructivist theory, but on the other hand, he applies a completely different theoretic approach when referring to ethnic groups he calls “consolidated.” That is why Stojanović maintains that the application of the theory in Vasić’s text depends on the ethnic group that is the focus of his research. This article also points out that his text is more an overview of historiography in Bosnia-Herzegovina than his original research. Vasić uses texts written by Bosnian historians and contradicts his own conclusions. He shows that critical historiography controverts para-historiography and that the ethnic division within Bosnian historiography is not ethnic at all. The only division that we can see from the text itself is the division between professional and nonprofessional historians. Stojanović argues that Vasić’s methodology is selective and that examples of the Bosniak misuse of history are presented as unique since there are no compar-

ative examples or literature that could show similar examples. The last part of Stojanović's article focuses on the part of Vasić's text dealing with *History Fest* Sarajevo 2019. Stojanović claims that this part of his text is a political pamphlet severely attacking Prof. Husnija Kamberović and a number of historians from Belgrade. In this polemical text Stojanović says that the part of Vasić's text praising the letter of Banja Luka historians, which resulted in *History Fest* being banned in that city, is a discredit not only to Vasić himself, but to *Tokovi istorije* as well.